TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Ekonomi ile Toplumun Birleştirilmesini Sağlayan Sosyal Bilim Dalı Olarak İktisat Sosyolojisi

Economic Sociology as a Subdiscipline Integrating Economy and Society

Tolga KABAŞ*

Geliş/Submitted: 30.04.2022
Kabul/Accepted: 19.06.2022
Yayın/Published: 27.06.2022

Citation / Atıf

Kabaş, T. (2022). Ekonomi ile toplumun birleştirilmesini sağlayan sosyal bilim dalı olarak iktisat sosyolojisi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (33), 98-114.

Kabaş, T. (2022). Economic sociology as a subdiscipline ıntegrating economy and society. *The Journal of Turk & Islam World Social Studies*, 9 (33), 98-114.

Makale Türü: **Araştırma Makalesi** Article Information: **Research Article**

10.29228/TIDSAD.62266

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, tkabas@cu.edu.tr**

TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Ekonomi ile Toplumun Birleştirilmesini Sağlayan Sosyal Bilim Dalı Olarak İktisat Sosyolojisi [1]

Economic Sociology as a Subdiscipline Integrating Economy and Society

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KABAŞ

Öz: 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşen yöntemler savaşı sonucunda sosyoloji ve ekonomi bilimi Avrupa'da ayrılmıştır. Bu savaş sonucunda Almanya'daki Tarihçi Okul yenilgiye uğramış, ekonomi bilimini Neoklasik paradigma kontrol altına almıştır. Neoklasik paradigma iktisadi olayların açıklanmasında da bir tekel konumuna yükselmiştir. İktisat sosyolojisi adlı disiplin ise Alman Tarihçi Okulun köklerinde doğmuştur. İktisat sosyolojisi yaklaşımına göre kültür gibi sosyal faktörler veya sosyal ilişkiler iktisadi davranışı etkilemektedir. İktisat sosyolojisi Neoklasik teorinin karşısında ekonomiyi "sosyal ekonomi" kavramı ile tanımlamaktadır. İktisat sosyolojisine göre ekonomi toplumun bir parçası olarak kabul edilir. Bu sosyal bilim dalına göre ekonomi toplumdan ayrı bir sistem değildir, ekonomi daha büyük bir sistem olan toplumun bir parçası olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda çalışmada iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü görevi taşıyan iktisat sosyolojisi yaklaşımı anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat sosyolojisi, neoklasik iktisat, homo-economicus, rasyonel seçim teorisi.

Abstract: At the end of 19th century, with the War of Methods sociology and economics seperated from each other. The German Historical School lost the war against the Neoclassical school. And the Neoclassical school dominated the economics dicipline. Neoclassical paradigm becomes a monopoly in explaining economic events. Economic sociology borned from the roots of German Historical School. According to the approach of economic sociology social factors like culture and social relations influence economic behaviour. Economic sociology conceptualize economy as social economy against the atomistic view of Neoclassical school. Economic sociology views economy as sub-system of society. Therefore, economy is a part of larger system that is society. At this study, the approach of economic sociolgy which is a bridge between economics and sociology is explained.

Keywords: Economic sociology, neoclassical economics, homo-economicus, rational choice theory.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

Giriş

Modern ekonomilerin Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı eserinin basıldığı yılda başladığı varsayılır. Adam Smith "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı eserini yayınladığı yıllarda modern piyasa toplumları henüz bulunmadığından kitabında ekonomik alanlar ile sosyal alanlar arasında bir bölünme veya ayrım bulunmuyordu. 19. yüzyılda Almanya'da her iki alanı da, yani ekonomi ve toplumu birlikte inceleyen Tarihçi Okul çalışmalarını sürdürmekteydi. İngiltere'de ise David Ricardo'nun başını çektiği bir gurup iktisatçı soyut ve matematiksel iktisadi analizler yapmaktaydı. 1850'lerde iktisadi insan anlamına gelen homo-economicus kavramı bu iktisatçı gurubu tarafından ortaya atılmıştı.

Bu iki paradigma, Almanya'daki Tarihçi Okul ve İngiltere'deki liberalizmi savunan Klasik/Neoklasik okul, birlikte bulunmakta büyük zorluk yaşıyordu. 19. yüzyılın sonlarına doğru bu iki gurup büyük bir yöntem tartışmasına başladılar. Yöntemler savaşı olarak bilinen bu yöntem tartışması temelde ekonominin nasıl daha doğru çalışılabileceğiyle ilgiliydi. Matematiğin rolü, temel varsayımlar, tarih, kültür ve kurumlar tartışılan konular arasındaydı. Sosyologların sempati duyduğu Alman Tarihçi okulu iktisadi çalışmaların ekonomi alanının yanı sıra tarih, kurumlar ve kültür gibi sosyal alanları içermesi gerektiğini de savunuyordu. Carl Menger'in başını çektiği ve yöntem tartışmasını kazanan gurup ise Marjinalistler olarak bilinmekteydi.

Evrensel iktisat kanunları ve teorileri bulmayı hedefleyen bu gurup kurumları, kültürü ve tarihi iktisadın araştırma alanından çıkardı. Marjinalistlere göre iktisat biliminin saygın bir sosyal bilim dalı olabilmesi için tümdengelime dayanmalı, matematiksel ve kantitatif olmalı, insan doğasıyla ilgili kesin ama basit varsayımlara dayanmalıydı. Yöntemler savaşını kazanan Marjinalistler olarak bilinen ikinci guruba ait gelenek iktisat bilimini günümüze kadar yönlendirmektedir. 20. yüzyılın başlarında iktisat bilimi bugün bilinen şeklini almıştır. Daha sonra gelen akademisyenler ise Marjinalistlerin geleneğine bağlı kalarak Neoklasik paradigmayı geliştirmişlerdir.

Neoklasik iktisadın yükselmeye başladığı 20. yüzyılın başlarında ABD'de Eski Kurumsal İktisat Okulu bulunmaktadır. Neoklasik iktisat okulu Alman Tarihçi Okulunun ardından, 1930'larda Eski Kurumsal İktisat Okuluna karşı da zafer kazandı. Bu tarihten sonra, sosyal bilim dalları arasında ekonomi bilimi, yani Neoklasik paradigma en popüler ve itibarlı bilim dalı olmaya başladı. İktisat sosyolojisi adlı alt-disiplin ise Alman Tarihçi Okulunun köklerinde ortaya çıktı. İktisat sosyolojisi adlı disiplinin en iyi eserlerini yapan Max Weber Neoklasik paradigmaya bir tepki olarak "sosyal ekonomi" kavramını geliştirdi.

Çünkü, Weber'e göre kültür, din, kurumlar gibi sosyal unsurları ve sosyal ilişkileri soyutlayan Neoklasik teori iktisadi olguları açıklamak için yeterli değildi. Neoklasik iktisat teorisi çok dar ve atomistik bir bireyciliğe dayalı yaklaşım kullanmaktaydı. Neoklasik iktisat teorisi psikoloji, tarih, sosyoloji gibi sosyal bilim dallarındaki gelişmeleri takip edememekte olduğu gibi bu bilim dallarındaki gelişmeleri de içselleştirememekteydi. Araçsal rasyonel davranış modeline göre insanlar atomistik olarak faydalarını veya karını her zaman maksimize edecek şekilde davranmaktadır.

Neoklasik paradigmaya göre sosyal faktörler ve sosyal ilişkiler iktisadi davranışı etkilememektedir. Bu yüzden, iktisat sosyolojisi yaklaşımına göre rasyonel seçim teorisinin ve rasyonel davranış modelinin iktisadi olayları açıklama gücü yeterli değildir. Çünkü,

kültür gibi sosyal faktörler veya sosyal ilişkiler iktisadi davranışı etkilemektedir. Bu çalışmada iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü görevi gören iktisat sosyolojisi yaklaşımının tarihi, temel kavramları ve metodolojik yöntemi anlatılmaktadır.

İktisat ile Sosyolojinin Ayrılması: İktisat Sosyolojisinin Doğuşu

Modern ekonomilerin Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı kitabının basıldığı yılda başladığı varsayılır. Adam Smith (1776) "Ulusların Zenginliği" adlı eserini yayınladığı yıllarda ekonomik alanlar ile sosyal alanlar arasında bir bölünme veya ayrım bulunmuyordu. 19. yüzyılda Almanya'da iki alanı da birlikte inceleyen Tarihçi Okul çalışmalarını sürdürmekteydi. İngiltere'de ise David Ricardo'nun başını çektiği bir gurup iktisatçı soyut ve matematiksel iktisadi analizler yapmaktaydı. 1850'lerde iktisadi insan (homo-economicus) kavramı bu iktisatçı gurubu tarafından ortaya atılmıştı. Bu iki perspektif, Almanya'daki Tarihçi Okul ve İngiltere'deki liberal Klasik okul birlikte bulunmakta büyük zorluk yaşıyordu. 19. yüzyılın sonlarına doğru bu iki gurup "Yöntemler Savaşı" olarak bilinen büyük bir yöntem tartışmasına başladılar.

19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da İngiliz/Avusturyalı Klasik ve Neoklasik iktisatçılar ile Alman Tarihçi Okulu üyesi iktisatçılar arasında "Methodenstreit" olarak bilinen yöntemler savaşı başlamıştı. Yöntemler Savaşı sırasında İngiliz/Avusturyalı liberal iktisatçıların liderliğini Carl Menger yaparken, Alman Tarihçi Okulunun görüşlerini temsil eden kişi Gustav Schmoller olmuştu. Ekonomi biliminin yöntemi üzerine yapılan tartışma genelde Menger ile Schmoller arasında gerçekleşmişti. Ekonomi biliminin yöntemi üzerine yapılan bu savaş önce Avrupa'da başlamış, sonra tüm Dünyaya yayılmıştı.

Yöntemler savaşı olarak bilinen bu yöntem tartışması temelde ekonominin nasıl daha doğru çalışılabileceğiyle ilgiliydi. Matematiğin rolü, temel varsayımlar, tarih, kültür ve kurumlar tartışılan konular arasındaydı. Sosyologların sempati duyduğu Alman Tarihçi okulu iktisadi çalışmaların tarih, kurumlar ve kültür gibi sosyal alanları içermesi gerektiğini de savunuyordu. Almanya merkezli Tarihçi okula göre tarih, kültür ve kurumlar gibi sosyal unsurlar anlaşılmadan iktisadi olayları evrensel iktisat kanunları yardımıyla açıklamak mümkün değildi. Alman Tarihçi okuluna göre her ülke için iktisat bilimi farklıdır. Çünkü, her ülkenin sosyal bağlamı ekonomik gerçekleri belirlemektedir. Bir ülkenin sosyal bağlamı anlaşılmadan da iktisat bilimi yapılamaz. Bu yüzden, Alman Tarihçi okulu her ülke için geçerli evrensel iktisat kanunları olamayacağını ileri sürmüştür.

Carl Menger'in başını çektiği ve yöntem tartışmasını kazanan gurup ise Marjinalistler olarak bilinmekteydi. Evrensel iktisat kanunları ve teorileri bulmayı hedefleyen bu gurup kurumları, kültürü ve tarihi iktisadın araştırma alanından çıkardı. Marjinalistlere göre ekonomi biliminin saygın bir sosyal bilim dalı olabilmesi için tümdengelime dayanmalı, matematiksel ve kantitatif olmalı, insan doğasıyla ilgili kesin ama basit varsayımlara dayanmalıydı. Yöntemler savaşını kazanan Marjinalistler olarak bilinen ikinci guruba ait gelenek ekonomi bilimini günümüze kadar yönlendirmektedir. 20. yüzyılın başlarında ekonomi bilimi bugün bilinen şeklini almıştır. Daha sonra gelen akademisyenler Marjinalistlerin yöntemsel geleneğine bağlı kalarak bilimsel paradigmayı geliştirmişlerdir(Hass, 2007: 6).

Marjinalist gurubun Jevons gibi temsilcileri iktisadi analizlerde sosyoloji perspektifinin önemli olduğuna, yani iktisat sosyolojisinin gerekli olduğuna inanıyordu. Ancak, sonra gelen yeni nesil iktisatçılar arasında ekonomi biliminin rasyonel seçim teorisine dayalı bir bilim dalı olduğu kabul edilmeye başlandı. Bu yıllarda yaşamış iktisatçılara göre diğer sosyal bilim dalları rasyonel seçim teorisine dayalı olmamalıydı. Bunun sonucunda, sosyal bilim dalları arasında bir iş bölümüne gidildi. Böylece, ekonomi bilimi içerisinde kurumsal ve tarihsel yaklaşımların ilk versiyonları sonlandırılmış oldu (Convert ve Heilbron,2007: 33).

Klasik İktisat okulun yaşadığı dönemde İngiltere'deki ana akım iktisatçılar araştırmalarını yaparken iktisadi kurumları veri olarak almışlardı. Ayrıca, bu dönemde yaşamış ana akım iktisatçıların entellektüel bir hata yaparak kurumlarla birlikte sınıf kavramını da ihmal ettikleri görülüyordu. Neoklasik İktisat okulun döneminde ise Jevons, Menger ve Walras gibi Marjinalistler marjinal fayda yaklaşımını geliştirmiş, Marshall da yaptıkları çalışmaları devam ettirmişti. Neoklasik dönemde de temel varsayımlar Klasik görüşten alındığı için kurumlar, kültür ve sınıf kavramı gibi sosyal faktörler yine analizlere dahil edilmemişti (Swedberg,1991: 253).

İktisat sosyolojisi adı altında bir alt disiplinin ortaya çıkması 19. yüzyılın sonlarına doğru olmuştu. 19. yüzyılın sonlarına doğru sosyal bilimler ilk defa üniversitelerin bünyesinde formal sosyal bilimler olarak kurumsallaşmaya başlamıştı. Bu yıllarda yeni kurumsallaşmaya başlamış sosyal bilimlerin araştırma alanları netleşirken, kendi aralarındaki ana sınırlarda belirlenmekteydi. Bu yıllarda Weber, Simmel, Durkheim, Marx ve Veblen gibi araştırmacılar Eski İktisat Sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmaktaydılar. Aynı zamanda, bu kişiler iktisat sosyolojisinin araştırma alanının ve yaklaşımının belirlenmesinde çok etkiliydiler(Convert ve Heilbron, 2007: 32).

Eski İktisat Sosyolojisinin en iyi eserlerini ise Max Weber yapmıştı. Max Weber herhangi bir iktisadi düşünce okuluna üyeliğinden ziyade iktisat sosyolojisinin kurucusu olarak bilinmektedir. Özellikle kapitalizmin doğuşunda iktisadi zihniyetlerin öneminin anlaşılmasını sağlaması ve Avrupa'nın rasyonelleşmesiyle ilgili görüşleriyle iktisat sosyolojisinin sınırlarını belirlemişti. Weber'e göre Batı dünyasının en önemli özgüllüğü rasyonellikte bulunmaktaydı. Batı dünyasının en önemli özelliği ise her alanda rasyonelleşme eğilimini hızlandırmasında, bunu toplumsal yaşamın birçok alanında genelleştirmesinde yatmaktaydı (Fleury, 2009: 45).

Avrupa rasyonelleştikçe "dünyanın büyüsü" bozulmuştu. Weber'e göre büyü bozumunun kökeninde entellektüel rasyonelleşme bulunmaktaydı. Bu arada Weber iktisat, hukuk, toplumsal sınıflar, din ve politika arasındaki ilişkileri inceleyerek, maddi unsurlar ile kültürel unsurlar arasındaki ilişkileri ortaya koydu. Weber'e göre bireylerin davranışları ancak dünya görüşleri bağlamında anlaşılabilirdi. Bireylerin dünya görüşleri ise temel olarak dinsel inançlardan oluşmaktaydı. Bu bağlamda Weber din-ekonomi ve din-siyaset ilişkisini sağlıklı bir şekilde ortaya koydu(Fleury,2009: 63).

Max Weber Alman Tarihçi Okulunun önemli bir mirasçısıydı. Weber Neoklasik iktisatçıların evrensel iktisadi yasalar veya teorik modeller bulma çabalarını eleştirmekteydi. Ona göre sosyal bilimlerin amacı evrensel yasalar veya teorik modeller saptamak değildi. Weber burada doğa bilimleri ve kültür bilimleri ayrımını yaptı. Yöntemsel olarak doğa

bilimleri ile kültür bilimleri arasındaki önemli farkları vurguladı. Kültür bilimlerinin amacı doğa yasaları keşfetmek değildi. Ona göre ekonomi bilimi de bir kültür bilimiydi.

Kültür bilimleri tarafında bulunan Weber öncelikle bireylerin sosyal davranışını anlamaya çalışmaktaydı. Sosyal davranışı anlamaya çalışırken araçsal aklı temsil eden homo-economicus karakterine mesafeli durmaktaydı. Weber sosyal davranışı ve sosyal olguları açıklarken Wilhelm Dilthey'in yorumsalcı metodunu kullanırdı. Ancak, sosyal bilimlerin yeteri kadar bilimsel olabilmesi için objektif ve ampirik olması gerektiğini de ileri sürmekteydi. Benimsediği objektiflik ve ampirizm gibi bilimsellik kriterlerine rağmen Comte'un pozitivizmle ilgili görüşlerini içselleştirmedi. Eserlerinde yorumsalcı açıklamalarla birlikte ampirik kanıtlar sunmaya çalışırdı.

Ana akım iktisatçılar Weber gibi yorumsalcı metodolojiyi kullanmıyorlardı. Homo-economicus davranış modeli bağlamında, iktisadi değişkenler arasındaki ilişkileri korrelasyoncu bir yöntem kullanarak keşfediyorlardı. Böylece iktisadi ilişkileri kalkülüs matematiği kullanarak oldukça soyut olan matematiksel modellerde ifade etmeyi deniyorlardı. İlk başlarda statik olan modellere zaman boyutunu ekleyerek dinamik ekonomi modelleri icat ettiler. Belli bir süre sonra ise iktisadi değişkenler arasındaki ilişkileri, tüm kapitalist ekonomiler için geçerli olan, dinamik makroekonomi modelleriyle açıklamayı da başardılar. Böylece, ekonomi bilimi sosyal bilimler içinde bilimsellik bakımından ayrıcalıklı bir konuma ulaştı. Weber ise teorik ekonomi araştırmalarında ihmal edilen, yani dışarıda bırakılan sosyal faktörleri ana akım Neoklasik iktisatçıların çalışmalarını tamamlayacak şekilde araştırdı.

Halbuki, Alman Tarihçi Okulun üyeleri yöntemler savaşında liberal Klasik ve Neoklasik Okulları yıkmaya çalışmaktaydı. Weber ise Tarihçi Okulun üyeleri gibi Neoklasik paradigmayı yıkmaya çalışmadı. Teorik ekonomi araştırmalarına sosyal faktörleri ekleyerek Neoklasik iktisadı tamamladı ve kurtardı. Kültür bilimleri tarafında bulunan Weber bir devrim değil, bir sentez yaptı. Almanya'da modern teorik iktisat düşüncesini kültürel bir temele oturtmayı başardı. Weber'in sosyal ekonomi yaklaşımı 1930-40'lara kadar Alman üniversitelerinde ekonomi bölümlerinde okutulmuştur. Neoklasik iktisat düşüncesi ise 1940'ların sonlarından itibaren Almanya'da ekonomi bölümlerinde okutulmaya başlanmıştır.

Weber'e göre Neoklasik paradigmanın rekabetçi piyasa modeli kapitalizmin ideal tipidir. Devrimci değil, bir sentezci olan Weber yaptığı çalışmalarda Neoklasik iktisat modelini tarihsel, kültürel ve kurumsal bir temele oturtmayı başarmıştır. Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki okulu, Avusturyalı/İngiliz Neoklasik okul ile Alman Tarihçi okulunu uzlaştırmıştır. Böylece, iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü olan iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır. Oldukça milliyetçi olan Weber Almanya'nın demokratik ve liberal kapitalist bir Avrupa ülkesi olabilmesi için büyük çabalar sarf etmiştir(Collins,2017: 58-59).

Max Weber koyu bir Alman milliyetçisi olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi bireyselliği savunmuştur. Ancak, buna rağmen ekonomik liberalizm temsilcileri arasında değil, insani ve kültürel bir liberalizmin önemli temsilcileri arasında kabul edilir. Max Weber Bismarck döneminden sonra yaşayan Almanya'nın en önemli siyasi teorisyenidir. Weber bir milli ekonomist olarak farklı sosyal sınıfların devletin siyasi çıkarlarına ne kadar

hizmet ettiklerine göre değerlendirmeler yapmıştır. Almanya'da sermayeyi ve emeği temsil eden sosyal sınıfların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini ve ülkeyi yönetebilecek siyasi olgunluğa sahip olabilmelerini savunmuştur (Mayer,1943: 35). Almanya'nın tıpkı İngiltere gibi iki kanatlı parti sistemiyle demokrasi ve sanayileşme yarışında öncü ülke olacağını ileri sürmüştür.

İngiltere ve Amerika'nın tarihsel gelişmeleri düzgün ve ideal olarak gerçekleşmiştir. İngiltere ve Amerika'da modernleşme burjuvazinin yükselişiyle, liberal demokratik değerlerin kurumsallaşmasıyla gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Max Weber'in öğrencisi olan Talcott Parsons 20. yüzyılın ortalarında İngiltere ve Amerika'nın kalkınma deneyimlerini bir Modernleşme Teorisi haline getirmeyi başarmıştır. Parsons'ın Modernleşme Teorisi ile İngiltere'nin ve Amerika'nın kalkınma deneyimi 1950'lerden sonra tüm gelişmekte olan dünyaya en ideal kalkınma modeli olarak önerilmektedir.

Bununla birlikte İngiltere ve Amerika'nın kalkınma deneyimi bireycilik ideolojisi üzerine kuruludur. İngiltere ve Amerika bireycilik ideolojisi ile çok başarılı olmuşlar ve kalkınmayı başarmışlardır. Parsons Modernleşme Teorisini oluştururken Durkheim'ın "İşbölümü" kavramı ile Weber'in "Protestan Ahlakı" kavramlarını temel kavramlar olarak kullanmıştır. Parsons sosyal dayanışmanın bir toplumun varolması ve sürdürülmesi için önemli bir faktör olduğunun farkındadır. Parsons'a göre İngiliz ve Amerikan toplumunda sosyal dayanışmayı sağlayan temel kavramlar "İşbölümü" ve "Protestan Ahlakı" dır.

Parsons sosyal davranışın genel veya evrensel yapısını anlayabilmek için Durkheim, Marshall, Pareto ve Weber gibi Avrupalı entellektüellerin eserlerini incelemiştir. Böylece, Avrupa düşüncesinin bir sentezini oluşturmaya çalışarak Amerikan toplumunda sosyal değişimi ve modernleşmeyi açıklayan yaklaşımını geliştirmiştir. Bu sırada Batılı ülkelerde modernliğin ortaya çıktığı sosyal ve tarihsel bağlamları da araştırmıştır. Parsons'a göre modern toplumun ortaya çıkması üç devrimsel ve yapısal değişim sonucunda olmuştur.

Modern toplumun ortaya çıkmasına yol açan birinci devrim, yaşam koşullarının iyileşmesine ve ekonomik ilerlemeye yol açan Sanayi Devrimidir. İkincisi, insanların özgürleşmesine ve demokrasiye yol açan Demokrasi Devrimidir. Üçüncüsü, cehaletin ortadan kaldırılmasına ve insanların kapasitelerinin, yani yeteneklerinin genişlemesine yol açan Eğitim Devrimidir. Bu bağlamda, Parsons Amerikan toplumu için yetenekleri ve kapasitesi gelişmiş bireylere dayalı bir bireysellik vizyonu geliştirmiştir. Parsons'un geliştirdiği bireysellik vizyonu Amerikan toplumunda kurumsallaştırılmıştır. Weber'in Almanya'da başardığı gibi, Parsons Amerikan toplumunda iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır (Kabaş, 2018: 85-86).

Alman Tarihçi Okulunun ardından, 1930'larda Neoklasik iktisat Amerika'daki Eski Kurumsal İktisat Okuluna karşı da bir zafer kazandı. Neoklasik iktisatın hızla yükselişe geçtiği yıllarda ekonomi bilimi ile sosyoloji arasındaki iletişim azaldı. 1960'larda iki sosyal bilim dalı arasındaki iletişimsizlik zirveye ulaştı. Böylece, 1930'lardan 1970'lere kadar iktisat ve sosyoloji arasındaki iletişim çok sınırlı kaldı. Bu yıllarda, Neoklasik iktisatçılar sosyolojinin araştırma alanına ilgi duymazken, sosyologlarda iktisadi olguları çalışmadılar. Neoklasik iktisat teorisi ekonomi araştırmalarında bir tekel konumuna yükseldi (Kalleberg,1995: 1208).

Klasik/Neoklasik Paradigmalarla Rasyonel Davranış Modelinin Belirlenmesi

Klasik ve Neoklasik iktisat teorisinin ilk varsayımı bireylerin rasyonel olduğudur. Bu varsayım tarihsel açıdan bakıldığında Adam Smith'e kadar uzanır. Smith'e göre insanlar ticaret yaparken veya çalışırken duygularına göre hareket etmezler, kendi çıkarlarına göre hareket ederler, yani rasyonel davranırlar. Neoklasik iktisat teorisine göre bireyler tercihlerine bağlı fayda fonksiyonlarına sahiptir. Mallara sahip olmak veya tüketmek tüketicilere fayda, yani mutluluk sağlamaktadır. Tüketiciler fayda maksimizasyonu amacı, üreticiler ise kar maksimizasyonu amacı güderler. Böylece, piyasa ekonomilerinde tüketiciler ve üreticiler rasyonel olarak hareket ederler.

Faydacılık teorisini ortaya atan kişi Jeremy Bentham'dır. Bu akımın en önemli temsilcileri arasında J. Stuart Mill, Adam Smith ve David Hume gibi iktisat biliminin kurucu babaları bulunmaktadır. Liberal olan Klasik iktisatçılar ortaya attıkları hayali homo-economicus insan modeli ile "faydacılık" ilkesini daha rahat açıklayabilmişlerdir. Ana akım iktisatçılara göre homo-economicus karakteri rasyonel davranarak fayda ve kazanç peşinde koşmakta, acıdan ve zarardan ise kaçınmaktadır. Bu bakımdan faydacılık teorisi başta İngiltere olmak üzere Avrupa'daki yeni doğan burjuvazinin dünya görüşünü temsil etmektedir(Aygül, 2014: 79).

Faydacılık teorisyenlerine göre devletler de politika kararlarında "en yüksek mutluluk" ilkesine göre hareket etmelidir. İngiltere'deki yeni doğan burjuvazinin dünya görüşüne göre özgürlükler mutluluğun, sosyal ve ekonomik gelişmenin motorudur. Özgürlüğün kapsamı oldukça geniştir, düşünce özgürlüğü, basın-yayın özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, seyahat etme özgürlüğü, gösteri yapma özgürlüğü gibi birçok alanı kapsamaktadır. Bir devletin vergileri yükseltmesi, korumacı politikalar uygulaması, sıradan insanların özel hayatlarına karışması, seyahat özgürlüğünü ve basın-yayın özgürlüğünü kısıtlaması, piyasalara müdahale etmesi özgürlüğün kapsamını daraltmaktadır. Bu durum sosyal ve ekonomik gelişmenin duraklamasına ve mutsuz bir ülkeye yol açmaktadır. Bu dünya görüşüne göre en mutlu, en dürüst, en barışsever, en ahlaklı insanlar da en özgür ülkelerde yaşamaktadır.

Adam Smith bireylerin kendi çıkarını maksimize ettiğinde, toplumun çıkarının da maksimize olacağını düşünmüştür. Yani Adam Smith'e göre, insanlar rasyonel davranarak özgür bir şekilde kendi çıkarlarını izlediğinde, sanki bir "görünmez el" tarafından yönetilen ve mükemmel bir şekilde işleyen bir toplum yaratılmış olmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinde işleyen bu görünmez elin erdemleri sayesinde toplumun ihtiyaçları da karşılanmış olur. Bu yüzden, Smith serbest ticareti, siyasi ve ekonomik özgürlüğü, mübadeleyi, iş bölümünü savunmuştur. Çünkü, kişisel çıkar, ekonomik ve siyasi özgürlük, rekabet, iş bölümü, üretim ve serbest ticaret gibi kavramların o dönemlerde yaşayan sıradan bir insana çok yardımcı olacağını düşünmüştür(Buchholz,2005: 46-47).

Smith'in "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı eserini yayınlamasından yaklaşık yüzyıl sonra Klasik iktisat okul tamamlanmış, Klasik okulun devamı olarak Neoklasik iktisat okulu ortaya çıkmıştır. Klasik iktisatçıların aksine Neoklasik iktisatçılar piyasaları toplumdan ve din gibi sosyal unsurlardan soyutladılar. Neoklasik iktisatçıların etkisiyle piyasalar doğa yasaları gibi yasaların işlediği, Tanrının bile müdahale etmediği özerk alanlar olarak kabul edildi. Öncü ana akım iktisatçılar tarafından matematiksel formalizm olarak bilinen soyut

matematiksel modeller kurma metodolojisi benimsendi. Böylece, ekonomi bilimi soyut ve matematiksel bir bilim dalına dönüştü. Öncü Neoklasik iktisatçılar Smith'in ortaya attığı serbest ticarete dayalı sistemi, yani doğal özgürlük sistemini matematiksel olarak modellemeyi başardılar.

Modern ekonomiler paraya dayalı bir temel üzerine oturduğu için niteliksel olan iktisadi ve sosyal ilişkiler niceliksel olarak ifade edilebiliyordu. Böylece, ana akım iktisatçılar dünyayı bir matematiksel probleme indirgeyebildiler ve matematiksel formüllerle açıkladılar. Hatta, ana akım iktisatçıların da katkılarıyla Aydınlanma düşüncesi ikliminde yaşayan modern insanlar rasyonel iktisadi hesaplamayı hızlıca öğrendiler. Böylece, tarihin bu aşamasında hesaplayıcı ve egoist bir kişilik olan homo-economicus karakteri ortaya çıkmış oldu. 19. yüzyılın sonlarında ekonomi biliminin doğa bilimleri gibi kesinliğe sahip pozitif bir bilim dalı olduğu kabul edilmişti. Ekonomi biliminin de bir doğa bilimi olan fiziğin, biyolojinin veya kimya biliminin kesinliğine sahip bir sosyal bilim dalı olduğu ileri sürülüyordu.

Ana akım iktisatçıların görevi de insanoğlunu karanlıktan aydınlığa çıkaracak bir perspektif sunmaktı. Yani, ana akım iktisatçıların görevi rasyonelleşmeyi ve ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktır. Bu bağlamda ana akım ekonomi biliminin temel paradigmalarının din de dahil olmak üzere sosyal faktörlerle ilişkisi hemen hemen hiç yoktur. Ancak, ekonomi biliminin sosyal unsurlardan soyutlanarak teknik bir bilim dalına dönüşmesi çok eleştirilmektedir. Hatta, ana akım bilimde benimsenen matematiksel formalizme dayalı metodoloji Mark Blaug gibi iktisatçılar tarafından "İlk Günah" olarak kabul edilmiştir.

Matematiksel modellerin aşırı şekilde kullanılması ekonomi biliminin gerçek hayatla bağının kopmasına, ana akım ekonomi biliminin "Kara Tahta İçin İktisat" olarak etiketlenmesine de yol açmıştır. Günümüzde ana akım ekonomi biliminin sosyoloji, felsefe, sanat, psikoloji, tarih, din, kültür gibi unsurlarla ilişkisi hemen hemen hiç yoktur. Az sayıda iktisadi değişkenlerden oluşan matematiksel/ekonometrik modellerle iktisadi hayat, yani gerçek hayat açıklanmaya çalışılır. Bu soyut matematiksel model kurma metodolojisi David Ricardo'dan itibaren bütün öncü ana akım iktisatçılarca benimsenmiştir.

Bu bağlamda, Neoklasik iktisat teorisinin insan davranışını açıklayan aksiyomatik temel varsayımları bulunur. Neoklasik yaklaşımda bireyler, hanehalkı veya şirketler olabilir, ancak tüm iktisadi aktörler kendi çıkarına göre hareket ederler. Ayrıca, Neoklasik teoride iktisadi aktörler kendi menfaatlerini etkilemediği sürece diğerlerinin davranışlarını önemsemezler, atomistik oldukları için sosyal ilişkilerden etkilenmezler. Bu yaklaşımda iktisadi aktörler toplumdan önce gelmektedir. Neoklasik teori tarafından yapılan temel aksiyomatik varsayımların bazıları şu şekilde sıralanabilir: 1) İktisadi aktörlerin rasyonel tercihleri vardır. 2) İktisadi aktörler atomistik olarak faydasını, yani çıkarlarını maksimize etmek için davranırlar. 3) İktisadi aktörler seçimleriyle ilgili tam bilgiye sahiptirler.

Tüketiciler bir mal veya hizmeti tükettiklerinde kendilerini mutlu hissederler, iktisatçılar bu mutluluğu "fayda" olarak tanımlamaktadır. Neoklasik iktisatçıların rasyonel seçim teorisi tüketiciler için fayda fonksiyonları kullanılarak basit olarak bir örnek üzerinden anlatılabilir. Örneğin, eğer, bir tüketici X'i Y'ye tercih ediyorsa, bu durumda X'ten elde ettiği fayda Y'den elde ettiği faydadan yüksektir. Eğer, tüketici Y'i X'e tercih ediyorsa, bu durumda Y'den elde ettiği fayda X'ten elde ettiği faydadan yüksektir. Bu durumu kısaca

ifade etmek gerekirse, Neoklasik teori tüketicilere rasyonel iktisadi davranış olarak en yüksek mutluluğu veya faydayı sağlayan mal sepetini satın almayı önermektedir. Tüketiciler sınırlı bütçelerini en yüksek mutluluğa yani faydaya ulaşacak şekilde harcarlar.

Üreticiler yani firmalar ise üretim sürecinde girdileri verimli olarak kullanarak kar maksimizasyonu amacını gerçekleştirirler. Üreticiler sınırlı bütçeleriyle optimal oranlarda girdi bileşimi satın alarak maliyet minimizasyonunu yani, kar maksimizayonunu gerçekleştirirler. Yani, Neoklasik teoriye göre tüketiciler ve üreticiler sınırlı bütçelerini rasyonel bir şekilde harcayarak en yüksek faydaya/kara ulaşmaya çalışırlar. Herhangi bir piyasada tüketiciler (alıcılar) talebi oluştururken, üreticiler (satıcılar) ise arzı oluşturur. Arz ve talep piyasa güçleridir, birlikte piyasada denge fiyatını ve miktarını belirlerler. Bir malın fiyatının yani, değerinin belirlenmesi için arz ve talebe birlikte ihtiyaç vardır.

Rekabetçi piyasalar kapitalist ekonomik sistemin ideal tipidir. Rekabetçi bir piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı bulunur. Herhangi bir alıcının veya satıcının fiyatı belirleme gücü yoktur. Monopol veya oligopol gibi rekabetin aksak olduğu piyasalar ise tüketiciler için ideal değildir, ayrıca bu tür piyasalar kaynakları verimli kullanmaz. Neoklasik iktisat teorisiyle birlikte ekonomi bilimi pozitif bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir. Değerlerin ve değer yargılarının bulunduğu normatif iktisat ise pozitif iktisadın belirlediği verimlilik hedefine hizmet etmektedir. Yani, normatif iktisada göre iyilik/kötülük verimlilik bazında değerlendirilmektedir. Verimli olan bir iktisadi olay kıtlık sorununun çözülmesini sağlayarak, insanlığı nihai hedefe, yani seküler kurtuluşa daha çok yaklaştırmaktadır[2].

Fiyat serbestliği, verimlilik ve rekabet prensipleri Neoklasik Teorinin temel argümanlarıdır. Piyasa sisteminde kıt kaynaklar için iktisadi aktörler arasında rekabet yapılmaktadır. İktisadi aktörler rasyonel bir şekilde kıt kaynakları verimli kullanarak çıkarlarını maksimize etmektedir. Rekabetçi piyasalarda fiyatlar piyasa güçlerine göre, yani arz ve talebe göre serbestçe belirlenmektedir. Fiyat sistemi bir görünmez el işlevi görerek piyasalarda dengeyi sağlamaktadır. Arz fazlası olan piyasalarda fiyatlar düşerek, talep fazlası olan piyasalarda fiyatlar yükselerek piyasa dengesini sağlar. Piyasa dengesinde arz edilen miktar talep edilen miktara eşit olur. Başta fiyat serbestliği olmak üzere bu prensipler piyasalarda kaynakların tam istihdam düzeyinde kullanılmasını garantilemektedir.

Çünkü, hiçbir müdahale olmadan oluşan fiyat sistemi trafik lambaları gibi alıcılarla satıcılara sinyaller göndererek bir görünmez el işlevi görmektedir. Kozmopolitan olan ana akım iktisatçılar piyasada bir dengesizlik olduğunda piyasanın kendiliğinden dengeye gelmesinin beklenmesini önermektedirler. Piyasaların özgürce işlemesi ve denge fiyatlarının, bir başka deyişle "doğru fiyatlar"ın belirlenmesi sonucunda ekonomideki sorunların kendiliğinde çözüleceği düşünülmektedir. Kozmopolitan olan ana akım iktisatçılar bu argümanları kullanarak piyasa sisteminin etkin olduğu kadar adil olduğunu savunurlar. Bu bakış açısına göre piyasanın evrim sürecinde verimli olan ve kar eden şirketler, devletler, ürünler, organizasyonlar hatta insanlar ayakta kalmaktadır.

Neoklasik Teorinin temel argümanları kısaca basit bir örnek üzerinden açıklanabilir. Neoklasik Teoriye göre verimli şirketler daha düşük maliyetlerle üretim yaparlar. Çün-

[2] Bkz. (Kabaş, 2020: 226)

kü, verimlilik ile üretim maliyeti arasında negatif ilişki vardır. Verimlilik arttığında üretim maliyeti düşer. Tüketiciler de piyasalarda verimli şirketlerin ürünlerini daha düşük fiyatlardan satın alırlar. Tüketiciler tarafından tercih edilen verimli şirketler aynı zamanda kaliteli bir üretim ile kar ederek piyasanın evrim sürecinde ayakta kalabilmektedir. Piyasanın evrim sürecinde verimli ve kaliteli üretim yapabilen başarılı şirketlerin (artan talepten dolayı) sattıkları ürünlerin fiyatı da artar.

Verimsiz ve kalitesiz üretim yapan şirketlerin ise üretim maliyetleri daha yüksek olur. Aynı malı daha yüksek fiyattan satmak zorunda kalan verimsiz şirketler tüketiciler tarafından tercih edilmezler. Böylece, verimsiz şirketler aynı zamanda kaliteli üretim yapmadıkları için piyasanın evrim sürecinde veya rekabet sonucunda yok olup giderler. Çünkü, verimlilik ve kalite bakımından başarısız olan şirketlerin (azalan talepten dolayı) sattıkları ürünlerin fiyatı da düşer. Dolayısıyla, fiyat serbestliği prensibi, yani fiyatların esnek olması, bir görünmez el gibi kaynakların verimli kullanılmasını garantiler, böylece verimli ve kaliteli üretim yapan şirketlerin ayakta kalmasını sağlar.

Önemli bir Neoklasik iktisatçı olan John Bates Clark tarafından geliştirilen, marjinal verimlilik teorisi ise piyasalardaki üretim ile bölüşüm arasındaki yakın ilişkiyi kurmaktadır. Ana akım iktisatçılardan olan John Bates Clark'ın marjinal verimlilik teorisine göre verimli olan üretim faktörleri piyasa sisteminde daha yüksek bir gelir elde etmektedir. Clark geliştirdiği marjinal verimlilik teorisiyle kapitalist sistemin adil olduğunu ileri sürmektedir. Bu teori sermaye, işgücü, doğal kaynaklar ve girişimcilik olmak üzere tüm üretim faktörleri için geçerlidir. Örneğin, maaş/ücret düzeyini belirleyen unsur iş gücünün verimliliğidir. Bu görüşe göre verimli olmayan bir işgücü sahibi yüksek bir ücret veya maaş kazanamayacaktır.

Ancak, Neoklasik iktisat teorisine göre piyasalarda insan davranışı atomize ve az sosyal yoğunlukta gerçekleşmektedir. Neoklasik teoride iktisadi aktörler toplumdan önce gelmektedir. Hatta, Neoklasik iktisada göre piyasalarda iktisadi aktörleri etkileyen sosyal faktörlerin ve sosyal ilişkilerin olması rekabetçi piyasaların işleyişini bozan bir sürtünme etkisine benzemektedir. Neoklasik yaklaşıma göre sosyal yoğunluğun artmasına yol açan sosyal sermaye ve sosyal ilişkiler piyasaların dengeye gelmesini önlemektedir. Neoklasik iktisadın üretim maksimizasyonu veya kar maksimizasyonu gibi çok basitleştirilmiş optimizasyon modelleri verimliliği hedeflerken, kültürel ve sosyal farklara çok az değinmektedir.

Neoklasik modellerde kültür, tarih, din gibi sosyal unsurlar bulunmamaktadır. Neoklasik iktisadın bu soyutlamaya dayalı yaklaşımından dolayı çok zengin ve detaylı olan sosyal faktörler ve sosyal ilişkiler ihmal edilmiş olmaktadır. Evrensel iktisat kanunları ve teorileri bulmaya çalışan Neoklasik iktisat teorisi iktisadi rasyonaliteye büyük önem verirken, kurumlar, tarih ve kültür gibi sosyal faktörleri ihmal etmektedir. Örneğin, kültür iktisadi davranışları ve organizasyonu etkileyen önemli bir faktördür. Max Weber'e göre Avrupa'da kapitalizmin doğmasını ve gelişmesini sağlayan kültürdür, yani liberal olan Protestan kültürü ve ahlakıdır(Hass, 2007: 14).

Neoklasik iktisatçıların kullandığı optimizasyon modelleri genelde iktisadi davranışların modellenmesiyle ilgili iyi sonuçlar da vermektedir. Fizikçilerin hareket kanunlarını çalışırken başlangıçta sürtünmesiz bir yüzey olduğunu varsaydıkları gibi, benzer şekilde

Neoklasik iktisatçılar da çok karmaşık iktisadi olguları modelleyebilmek için bu rasyonel optimizasyon modellerini kullanmaktadırlar. Neoklasik yaklaşımın eleştirilen yönlerini bilen iktisatçılar 1970'lerde kurumları da analizlerine dahil edecek şekilde Yeni Kurumsal İktisat başlığı altında yeni bir alt disiplin oluşturmuşlardır. İktisadi analizlerine dışarıda bırakılan kurumları eklemeye çalışmışlardır. Böylece, modern kurumsal iktisat düşüncesi ortaya çıkmıştır. Modern kurumsal iktisatçıların Nobel ödülü aldıkları bile görülmektedir.

Yeni Kurumsal İktisat Okulu Neoklasik teorinin yerini almaya değil onu kurumsal olarak tamamlamaya çalışmaktadır. Sosyal ekonomi yaklaşımını benimseyen iktisat sosyolojisi disiplini ise Yeni Kurumsal İktisat Okulunun muhalifi durumundadır. Sosyal ekonomi yaklaşımına göre toplumun çıkarı, kişisel çıkarlardan veya kar maksimizasyonundan daha önemlidir ve bireysel ekonomik hırslardan önce gelmektedir. Sosyal ekonomi yaklaşımında toplum bireyden önce gelmektedir. Bu yüzden, iktisat sosyolojisi yaklaşımı rasyonel seçim teorisini ve araçsal rasyonel davranış modelini ekonomik sistem içerisinde kurumsallaştırmaya çalışan Yeni Kurumsal İktisat Okulunun tam karşısında konumlanmakta ve önemli eleştiriler yapmaktadır(Swedberg,1991: 251).

İktisat Sosyolojisinin Yeniden Doğuşu

1970'ler Neoklasik iktisadın sosyoloji başta olmak üzere diğer sosyal bilim dalları karşısında gücünün veya emperyalizminin iyice yükselmeye başladığı yıllardı. Aynı zamanda, bu yıllar iktisat ve sosyoloji arasındaki sınırları aşan çalışmaların yapıldığı yıllar oldu. 1970'lerde sosyologların yeniden iktisadın araştırma alanına girerek çalışmalar yaptığı görüldü. Sosyologlar tarafından yapılan ilk çalışmalar Yeni İktisat Sosyolojisi ismi kullanılmamasına rağmen sonradan bu disiplin ismi altında kategorize edildi. Çünkü, bu çalışmaların yapıldığı yıllarda Yeni İktisat Sosyolojisi ismi kullanılmamaktaydı. Ancak tarihsel olarak geriye doğru bakıldığında ilk yapılan çalışmaların da Yeni İktisat Sosyolojisi çalışmaları olarak kabul edilmesi ve sınıflandırılması uygun görüldü(Convert ve Heilbron, 2007: 33).

1970'lerde Neoklasik iktisatçılar da sosyolojinin araştırma alanına girerek matematiksel modellerini sosyal alanlarda kullanmaya başladılar. Örneğin, 1992 yılında Nobel ödülü alan Garry Becker evlilik, doğurganlık, suç ve ceza, ayrımcılık gibi sosyal alanlarda mikro iktisat teorisini ve rasyonel seçim teorisini kullanarak çalışmalar yaptı. Sosyal olguların açıklanmasında rasyonel seçim teorisini başarılı bir şekilde kullandı. Liberal olan Amerikan toplumunda sosyal olgular ve sosyal ilişkileri araçsal rasyonel davranış modeliyle açıklamayı başardı. Böylece, piyasalardaki iktisadi davranışı açıklayan rasyonel seçim teorisini oldukça bireyci olan Amerikan toplumunda sosyal bağlamla veya sosyal ortamla birleştirmeye çalıştı. Becker geliştirdiği bu yaklaşıma sosyal ekonomi adını verdi.

Sosyolojinin araştırma alanına giren ikinci önemli iktisatçı ise Oliver Williamson oldu. Williamson Yeni Kurumsal İktisat Okulu başlığı altında yeni bir yaklaşım geliştirdi. Williamson'un kurumları iktisadi analizlere dahil etmesinin dolaylı olarak İktisat Sosyolojisinin yeniden ortaya çıkmasına yol açtığı söylenebilir. Williamson'un yanı sıra Nobel ödüllü Douglas North da en önemli modern kurumsal iktisatçılar arasındadır. North Amerikan kapitalizminin tarihsel ve kurumsal olarak gelişmesini açıklayarak tanınmış bir kurumsal iktisatçı olmuştur. North'a göre Amerikan kapitalizminin sıra dışı bir başarı hikayesi var-

dır. Böylece, Garry Becker ve Oliver Williamson'un sosyolojinin araştırma alanına girerek araştırmalar yapması iktisat ve sosyoloji arasındaki iletişimin gelişmesini sağladı.

Başta Yeni Kurumsal İktisat Okulu olmak üzere modern iktisat düşüncesinin geliştiği en önemli merkezlerden biri Amerika'dır. Almanya'da 1960'lar ve 1970'ler ORDO teorisinin etkisinin azaldığı ve Keynezyen iktisat teorisinin popüler olduğu yıllardır. Bu yıllarda Amerikalı Oliver Williamson ve Douglas North olmak üzere Yeni Kurumsal Okulun önemli temsilcilerinin eserleri Almanca'ya çevrildi. Bu süreçte Almanya'da ekonomi ile hukuk disiplinleri arasında yakınlaşma gerçekleşmeye başladı. 1980'lerden itibaren ORDO teorisi ile Yeni Kurumsal İktisat Okulu arasında yakın bir iletişim başladı(Richter,2017: 8-10).

Böylece, 1960'lerden sonra Alman iktisatçılar merkezi Amerika olan Yeni Kurumsal İktisat Okulunu tanımaya ve öğrenmeye başladılar. 20 yıl içerisinde ekonomi ile hukukun birleştiği bir disiplin olarak Yeni Kurumsal İktisat Okulu Alman üniversitelerinde ve iş dünyasında yer almaya başladı. Alman iktisatçılar ORDO teorisi ile Yeni Kurumsal İktisat arasında bir sentez de oluşturabildiler. 1990'larda ise Almanya'da Yeni Kurumsal İktisat Okulu çok iyi tanınan bir sosyal bilim dalı haline geldi. Neoklasik iktisat yaklaşımının verimlilik argümanı yargı süreçlerinde belirleyici bir ilke olmaktan çıktı. Günümüzde genç Alman iktisatçılar modern kurumsal iktisat okuluna çok büyük ilgi duymaktadır. Almanya Yeni Kurumsal İktisat araştırmalarının yapıldığı önemli bir merkez ülkesi haline gelmiştir(Richter, 2017: 11-13).

1980'li yıllarda sosyoloji disiplini altında çalışan bazı Amerikalı akademisyenler iktisat sosyolojisini yeniden keşfettiler. İktisat sosyolojisinin yeniden keşif süreci içerisinde Harvard üniversitesinin bir kuluçka merkezi olduğu görülüyordu. İktisat sosyolojisinin yeniden keşif sürecinde ilk nesil araştırmacılar arasında Charles Perrow ve Harrison White bulunmaktaydı. İlk nesil araştırmacıları oluşturan bu iki kişi 1960'larda Harvard üniversitesinde sosyoloji üzerine doktora yapmışlardı. İkinci nesil araştırmacılar ise yaklaşık 20 kişiden oluşmakta ve doktoralarını 1960-70'lerde yapmışlardı.

İkinci nesil araştırmacılar arasında Mark Granovetter, Richard Swedberg ve Michael Schwartz gibi iktisat sosyolojisinin yeniden yükselişinde etkili isimler bulunmaktaydı. Granovetter, DiMaggio ve Schwartz gibi ikinci nesil araştırmacılar Harvard üniversitesinde doktora öğrencileriydiler. Üçüncü nesil araştırmacılar ise sekiz kişilik bir guruptu ve bir kısmının doktora danışmanlığını Mark Granovetter ve Michael Schwartz yapmıştı. Geriye doğru bakıldığında Yeni İktisat Sosyolojisi projesinin 1960'larda Harvard Üniversitesinde araştırmalar yapan Harrison White tarafından geliştirilmiş olduğu anlaşılıyordu.

İktisat sosyolojisinin yeniden keşif sürecinde anahtar konumda olan araştırmacıların büyük bir kısmının doğrudan veya dolaylı olarak White'la ilgili olduğu görülüyordu. White'ın doktora öğrencisi olan Mark Granovetter Harvard üniversitesinde doktora çalışmasını işgücü piyasaları üzerine "ağ yaklaşımını" kullanarak yapmıştı. Bu yıllardan sonra iktisat sosyolojisinde ağ yaklaşımının daha sık kullanılmaya başlandığı görüldü. İktisat sosyolojisinin yeniden canlanmasında ilk entellektüel girişim Harvard üniversitesinde gerçekleşirken, ikinci önemli araştırma üniversitesinin New York üniversitesi olduğu anlaşılıyordu. Doktora çalışmalarını tamamlayan Mark Granovetter ve Michael Schwartz'ın New York üniversitesinde araştırmalar yaptıkları görülüyordu.

New York üniversitesi iktisat sosyolojisinin yeniden doğduğu ve geliştiği ikinci önemli araştırma üniversitesiydi. 1970'lerin sonlarında Mark Granovetter New York üniversitesinde genç bir araştırmacıyken iktisat bilimini eleştiren ilk makalesini yayımladı. Bu makale yeni iktisat sosyolojisinin temel kavramı olan "sosyal gömülülük" ile ilgiliydi. Bu makalede, Granovetter elektrik üretiminin bir bölgedeki üreticiler arasında dağılımını belirleyen faktörün verimlilik değil, üreticiler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu sosyal ağ yapıları olduğunu gösteriyordu. Yani, sosyal ilişki ağları üreticilerin iktisadi davranışını etkilemekteydi.

1985'de Mark Granovetter "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness" adlı makalesiyle Neoklasik iktisat teorisine ilk ciddi baş kaldırıyı yaptı. Granovetter'in bu çalışmasıyla birlikte 1985'den sonra Yeni İktisat Sosyolojisi bir alt-disiplin olarak kabul edildi. Ayrıca, 1985'den sonra yeniden doğan sosyal bilim dalı için Yeni İktisat Sosyolojisi adı kullanılmaya başlandı. Granovetter, eski ve yeni iktisat sosyolojisi arasındaki farkı göstererek iktisat sosyolojisinin eski versiyonunun geçersiz olduğunu gösterdi.

Mark Granovetter'in bu çalışmasıyla birlikte "sosyal gömülülük" kavramı iktisat sosyolojisinin temel ve bütünlüğünü sağlayan bir kavram haline geldi. Sosyal gömülülük kavramı yeniden doğan disiplinin hızla yükselişini sağladı. Bu kavram ile Granovetter iktisadi davranışın sosyal olarak insan ilişkileri ağı içinde gömülü olduğunu ifade etmekteydi. İktisadi davranış sosyal ilişkilerden etkilenmekteydi. İş adamlarının, yatırımcıların, çalışanların ve yöneticilerin iktisadi davranışları rasyonel seçim teorisinden ziyade sosyal gömülülük kavramı ile açıklanabiliyordu(Convert ve Heilbron,2007: 46: Hass,2007: 8).

Mark Granovetter Richard Swedberg'le birlikte Yeni İktisat Sosyolojisinin yükselişinde ve canlanmasında bir girişimci rolü üstlenmiş ve stratejiler belirlemiştir. Mark Granovetter 1980'lerde tekrar yükselişe geçen Yeni İktisat Sosyolojisini eski versiyonundan daha farklı olduğunu belirtmektedir. Eski iktisat sosyolojisi Neoklasik iktisat teorisine karşı saygılı bir yaklaşım kullanmakta ve ana akım iktisatçıların çalışmadığı alanlarda veya ana akım iktisatçıların yaptıkları analizleri tamamlayacak biçimde araştırmalar yapmaktaydı.

Ancak, Yeni İktisat Sosyolojisinin yaklaşımına göre araştırmacılar iktisatçıların çalıştığı sorunları da çalışmayı amaç edinmek zorundadır. Örneğin, Granovetter'e göre Neoklasik İktisadın merkezinde bulunan fiyatların belirlenmesi sorunu Yeni İktisat Sosyolojisinin "ağ yaklaşımı" kullanılarak aydınlatılabilir. Granovetter'e göre yeni iktisat sosyolojisi yaklaşımını benimseyen araştırmacılar iktisatçıların çalışma alanlarına girerek piyasalarla ilgili açıklama gücü yüksek alternatif sosyal teoriler oluşturmalıdır.

Yeni İktisat Sosyolojisinin temel argümanlarından birisi de Neoklasik iktisatçıların rasyonel davranış modelinin veya tam rasyonellik varsayımının gerçek dışı olmasıdır. Neoklasik iktisatçıların rasyonel davranış modeline göre insanlar birbirinden izoledir, yani atomistiktir ve tam bilgiye sahiptir. İktisat sosyolojisine göre ekonomi sosyal dünyanın bir parçasıdır, bu yüzden iktisadi analizlere sosyal yapının ilave edilmesi gerekmektedir. Çünkü, sosyal faktörler ve ilişkiler iktisadi davranışları etkilemektedir.

İktisat sosyolojisine göre iktisadi davranış her zaman sosyal yapı içerisinde gömülüdür. Başka bir ifadeyle, ekonomiler kültür, sınıf yapısı, güç, siyaset ve kurumlar gibi sosyal faktörler içinde gömülüdür, bu faktörler iktisadi aktörlerin piyasalardaki davranışlarını etkilerler. Ayrıca, deneysel psikoloji alanında yapılan araştırmalar insanların sınırlı rasyonelliğe sahip olduğunu ve objektif bir şekilde düşünmediklerini göstermektedir. Yani, ana akım ekonomi teorisinin tam rasyonellik varsayımı gerçek dışıdır(Hass,2007: 12).

İktisat sosyolojisi Neoklasik teorinin karşısında ekonomiyi "sosyal ekonomi" kavramı ile tanımlamaktadır. İktisat sosyolojisine göre ekonomi toplumun bir parçası olarak kabul edilir. Ekonomi toplumdan ayrı bir sistem değildir, ekonomi daha büyük bir sistem olan toplumun bir parçası olarak kabul edilmelidir. İktisat sosyolojisine göre iktisadi olgular sosyolojinin perspektifiyle, sosyolojinin kavramları ve araçları kullanılarak çalışılmalıdır. Günümüzde sosyologlar iktisadi olguları daha çok çalışmaktadır. Yeni iktisat sosyolojisinin temel prensiplerine göre sosyologlar iktisat literatürüne daha hakim olmalı ve temel iktisadi sorunları çalışmaktan çekinmemelidir.

Neoklasik teori iktisadi olayların açıklanmasında rasyonel seçim teorisine ve rasyonel davranışa çok büyük önem verirken, kültür gibi sosyal faktörleri ihmal etmektedir. Kültür iktisadi davranışları ve organizasyonları (devletler, piyasalar, firmalar gibi) etkileyen önemli bir faktördür. Örneğin, Max Weber'e göre kapitalizm Kuzey Avrupa'da kültürden, yani "Protestan Ahlakın" dan doğmuştur. Max Weber'e göre Protestanların rasyonel inanç sistemi kapitalizmin Avrupa'da gelişmesini sağlayan önemli bir faktör olmuştur. Her ülkede ve toplumda kültür kapitalizmin izlediği yolu etkilemektedir. Weber'e göre Protestanlık olmasaydı Avrupa'da farklı bir kapitalizm ortaya çıkacaktı.

İktisat sosyolojisi araştırmaları kültürel olarak çok farklı olan Asyalı ülkelerde farklı kapitalizm modelleri olduğunu göstermektedir. Asyalı ekonomilerin liberal bir model üzerine değil, dayanışmacı ve toplumcu değerlere dayalı bir kültürel temel üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Asyalı toplumlarla ilgili iktisat sosyolojisi araştırmalarına göre piyasalar sosyal ve kültürel olarak gömülüdür. Önemli miktarda enformel kurumlar, sosyal sermaye ve sosyal ilişki ağları piyasalarda değişimin kalıcı olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır. Yani, piyasalarda gerçekleşen değişim yalnızca özel mülkiyet hukuku gibi formal kurumlar ile desteklenmemektedir. Ayrıca, Asyalı ekonomilerde sosyal ve kültürel olarak gömülü olan iş guruplarının olduğu görülmektedir. Bu sosyal olarak gömülü iş guruplarına en iyi örnekler Çin, Güney Kore ve Japonya'da görülmektedir.

Sosyal ilişki ağları sayesinde Asyalı toplumlarda bürokrasi ile iş dünyası arasında ekonomik koordinasyon gerçekleşmektedir. Bu sosyal ağlardaki ilişkiler oldukça kişiseldir, liberal olan Batılı toplumlarda olduğu gibi formal piyasa kurumlarına, standartlarına ve prosedürlere dayanmamaktadır. Asyalı toplumlarda piyasa ekonomileri gelişirken formal kurumların hızla geliştiği de görülmektedir. Asyalı toplumların hızlı bir şekilde modernleşmesine rağmen sosyal sermayenin ve sosyal ilişkilerin önemini korumaya devam ettiği de görülmektedir. Ekonomileri sosyal ve kültürel olarak gömülü bir ekonomi olmaya devam etmektedir. Asyalı ekonomilerin bireyciliğe ve liberalizme evrilme süreçleri tedricen gerçekleşmektedir. Toplumcu ve dayanışmacı kültürel ideoloji bu ülkelerde hala çok güçlüdür.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de 1930'larda oluşturulan devletçi sanayileşme modeli 24 Ocak 1980 kararlarına kadar uygulanmıştır. 24 Ocak 1980 ekonomik liberalizasyon kararlarıyla ekonomideki bunalımlar sonlandırılmaya ve ekonomik istikrara ulaşılmaya çalışılmıştır. İç ve dış ticaret serbestleştirilmiş, ekonomi yabancı sermaye girişlerine açılmıştır. 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararlarının özünde piyasa ekonomisine ve görünmez ele tam bir güven bulunmaktadır. 24 Ocak kararları kapitalizmin en güçlü argümanlarından oluşan Neoklasik iktisat teorisine dayanmaktadır. Türkiye Neoklasik iktisat teorisiyle ekonomik ve sosyal olarak modernleşmeye çalışmaktadır. Ancak, Neoklasik iktisat politikalarıyla hızlı ekonomik büyümeye ulaşılırken, bu arada sosyal adaletle ilgili hedefler ikinci planda kalmaktadır.

Türkiye ihracata dayalı sanayileşme modeliyle orta gelirli ülkelerin üst gurubuna girebilmiştir. 1950'lerden sonra oluşturulan daha özgür siyasi ve ekonomik ortamda Türk iş adamları rasyonel ekonomik düşünme kabiliyetini hızla kazanmışlardır. 24 Ocak 1980 kararlarının ürettiği büyük şokla karşılaşan iş adamları kısa bir sürede rasyonel olarak işleyen piyasa ekonomisine uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Piyasa ekonomisine geçiş kararlarıyla Türk iş adamlarının homo-economicusa doğru olumlu bir evrim geçirdiği görülmektedir. 1980'lerden sonra Türk iş adamları verimli ve kaliteli üretim yapma gibi konularda büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir.

Dünya fiyatlarından kaliteli üretim yapmayı ve dış piyasalara satmayı başarmışlardır. Türkiye ekonomisinde bunalımlara ve krizlere yol açan dövizi kazandırmayı başarmışlardır. Geliştirdikleri rasyonel sosyal ahlakları ve liberal dünya görüşlerinden dolayı Türk iş adamları İslami Kalvinistler olarak da tanımlanmaktadırlar. Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir değişken olarak İslam kültürü olduğu fark edilmektedir. İslam dini ekonominin kültürel temelini oluşturmaktadır. Türk iş adamları İslam dini sayesinde dürüst ve liberal bir burjuva meslek ahlakı geliştirebilmişlerdir. Modernleşme sürecine rağmen Türk toplumunda İslam kültürü iktisadi davranışları ve organizasyonları etkileyen önemli bir unsur olmayı sürdürmektedir. İslam kültürü ekonominin izlediği yolu etkilemektedir.

Türk insanının iktisadi zihniyetinde mal ve zenginlik sevgisinde önemli olan dengedir. Aşırı para ve mal kazanmanın peşinde koşulmasının ahiret hayatının unutulmasına yol açacağına inanılmaktadır. Ancak, tamamen geçimlik düzeyde yaşamanın ve dünya nimetlerinden yararlanmamanın yıkıcı olduğuna da dair bir inanış vardır. Türk insanının dünya görüşüne göre mal ve zenginlik hırsında aşırıya kaçılmaması ve bir orta yolun bulunması önemlidir. İslam kültürünün tanımladığı insan doğasına en yakın yaklaşımın İngiltere merkezli Klasik/Neoklasik iktisat değil, Almanya merkezli sosyal ekonomi yaklaşımı olduğu görülmektedir.

Büyük fikir adamı Ziya Gökalp'e göre Türk toplum yapısı geleneği "birey-toplum çıkarları dengesine" dayanır. Aynı zamanda bu denge İslam hukuku ilkelerine dayanmaktadır. Bu dengenin zaman zaman bozulduğu görülmüştür. Örneğin, neoliberal politikaların uygulanmasıyla bu denge toplumsal çıkarlar aleyhine bozulmuştur. Gökalp'e göre Türkler özgürlüklerini sevdikleri için sosyalist olamazlar, fakat eşitliği sevdikleri için de kapitalist de olamazlar. Gökalp'e göre Türk kültürüne en uygun model milli iktisat modelidir. Ona göre servet iktisadi olmaktan ziyade sosyaldir. Ancak, Türk kültürüne göre de özel mülkiyet kutsaldır. Gökalp'in birey-toplum çıkarları dengesine dayalı modeli kapitalizme ve

sosyalizme karşıdır. Gökalp ileri sürdüğü model ile Türkiye'ye bir 3. Yol önermiştir. 3. Yol kapitalizmin olmadığı piyasa ekonomisini ifade etmektedir. Türkiye tıpkı Kıta Avrupası ülkeleri gibi 3. Yol ülkesidir.

KAYNAKÇA

Aygül, H. H. (2014). *Zihniyet, din ve iktisat*. Açılım kitap.

Best, S. (2015). *Talcott Parsons: Despair and modernity*. Ashgate Publishing Company

Bishop, R. (2007). *The Philosophy of the social sciences*. Continuum International Publishing Group

Buchholz, G. T. (2005). *Ölü iktisatçılardan yeni fikirler: Modern ekonomik düşünceye giriş* [Çev.: İsmail Aktar]. Adres Yayınları

Collins, R. (2017). *Max Weber: Bir kılavuz.* Phoenix Yayınevi

Convert, B. ve Heilbron, J. (2007). Where did the new economic sociology come from?. *Theory and Society,* 36 (1), 31-54.

Fleury, L. (2009). *Max Weber.* Dost Kitabevi Yayınları.

Granovotter, M. (2001). Economic action and social structure: The Problem of embeddedness. In Swedberg, R.; Granovetter, M. (Ed.), *The Sociology of economic life*, s. 51-76, Westview Press.

Hass, J. (2007). Economic sociology: An introduction. Routledge.

Kabaş, T. (2018). Türk toplumu perspektifinden Alman ve Amerikan modernleşmesinin değerlendirilmesi. *Asos Journal-The Journal of Academic Social Science,* 6(66), 84-92.

Kabaş, T. (2020). Türk toplumunun sağlam bir ahlak temeline oturmasını sağlayacak Weberyen sosyal ekonomi önerisi. *Asos Journal-The Journal of Academic Social Science,* 8(101), 215-229.

Kalleberg, Arne L. (1995), Sociology and economics: Crossing the boundaries. *Social Forces,* 73(4), 1207-1218.

Keith, M., Lash, S., Arnoldi, J., & Rooker, T. (2014), *China constructing capitalism*. Routledge.

Mayer, J. P. (1943). *Max Weber and German politics.* Faber and Faber Limited.

Parsons, T. (1982). *Talcott Parsons: On Institutions and Social Evolution* (Ed.: Leon H. Mayhew). The University Of Chicago Press

Richter, R. (2017). Institutional Thought in Germany (Revised in 2017) Report at the ISNIE Meeting of 2000 at Tübingen, Germany.

Swedberg, R. (1991). Major Traditions of Economic Sociology. *Annual Review of Sociology*, 17, 251-276.